

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr inż. Marty Drażkowskiej na temat „Identyfikacja kinematycznych modeli ruchu stawu kolanowego na podstawie sekwencji obrazów RTG”

(Opinia niniejsza została przygotowana na zlecenie Dziekana Wydziału
Informatyki Politechniki Poznańskiej z dnia 26 czerwca 2019 roku)

1. Przedmiot rozprawy

Analiza obrazów, w szczególności medycznych, oraz włączanie uczenia maszynowego i konwolucyjnych sieci neuronowych w różne procesy przetwarzania danych to najbardziej aktualne tematy badawcze i jednocześnie narzędzia wykorzystywane w różnych dyscyplinach naukowych. Biorąc pod uwagę jedynie publikacje zeszło- i tegoroczne zgromadzone w bibliotece cyfrowej IEEE Explore, można znaleźć ponad 1500 artykułów łączących te dwie frazy. Autorka włączyła się w ten ogólnoświatowy trend i zaproponowała wykorzystanie obu narzędzi w procesie identyfikacji modelu kinematycznego najbardziej skomplikowanego stawu ludzkiego ciała. Zagadnienie modelowania stawu kolanowego nie jest oczywiście nowe, jednak zastosowanie najnowszych technik przetwarzania danych i analizy obrazu pozwoliło Autorce wykorzystać trudne w obróbce dane RTG nieletnich pacjentów z wadami ortopedycznymi, a dalej rozszerzyć wiedzę dostępną w literaturze. Co więcej, zasadniczym celem recenzowanej pracy jest pełna automatyzacja procesu identyfikacji modelu. Temu celowi podporządkowane jest typowe dla automatyki podejście – dopasowanie lub przetworzenie rzeczywistości do postaci umożliwiającej automatyzację oraz zastosowanie odpowiedniego zaawansowanego aparatu matematycznego i informatycznego. Praca zawiera wielokrotnie powtarzające się procesy optymalizacji wielokryterialnej dotyczącej zarówno parametrów, jak i struktur modeli. Praca wpisuje się w trend związany z automatyzacją różnorodnych procesów pomiarowych, identyfikacyjnych lub decyzyjnych oraz w potrzebę lepszej mierzalności postępu procedur medycznych.

Podsumowując te wstępne uwagi, stwierdzam, że rozprawa mgr inż. Marty Drażkowskiej podejmuje ważną i trudną tematykę. Rozważany problem z całą pewnością można uznać za aktualne zagadnienie naukowe w obszarze automatyki i robotyki, ale także istotny temat badawczy w obszarze medycyny o praktycznym znaczeniu dla lekarzy. Do jego rozwiązania potrzebne były studia literaturowe, samodzielne rozszerzenie znanych wcześniej wyników teoretycznych oraz wykonanie szeregu analiz danych źródłowych w postaci obrazów fluoroskopowych stawu kolanowego i ich opisów wykonanych przez lekarzy specjalistów. Badania przeprowadzono na zdjęciach kolan patologicznych młodych pacjentów, co dodatkowo utrudniało jednoznaczność opisów i analizy obrazu, a w konsekwencji cały proces identyfikacji. Autorka użyła zaawansowanych technik z obszaru analizy obrazu, w tym splotowych sieci neuronowych, co czyni z jej pracy prawdziwie multidyscyplinarny projekt.

2. Ocena zawartości rozprawy

Układ pracy jest logiczny i spójny. Podział treści jest właściwy i ściśle podporządkowany uzasadnieniu tezy rozprawy, która została sformułowana następująco:

Właściwe wstępne przetwarzanie danych pomiarowych pochodzących z sekwencji zdjęć fluoroskopowych, z wykorzystaniem wiedzy eksperckiej wspartej działaniem zoptymalizowanej spłotowej sieci neuronowej, pozwala na zautomatyzowaną identyfikację uniwersalnej struktury modelu stawu kolanowego uwzględniającego różnice anatomiczne pacjentów.

Teza ta jest oryginalna i świadczy o bardzo dobrej znajomości aktualnych badań naukowych dotyczących modelowania kinematyki stawu kolanowego i identyfikacji parametrów tego modelu z wykorzystaniem metod analizy obrazu, w tym bazujących na sieciach neuronowych. Wykazuje też, że Autorka potrafi formułować nowe, ambitne zadania badawcze z pogranicza wielu dyscyplin naukowych oraz dążyć do ich co najmniej zadawalającego rozwiązania.

Praca została podzielona na 6 zasadniczych rozdziałów, podsumowanie i dwa dodatki. Literatura obejmująca 121 pozycji jest bardzo trafnie dobrana, i niemal wszystkie zestawione publikacje są cytowane w rozprawie. Niewiele, bo tylko dwie z tych pozycji są współautorstwa mgr Drażkowskiej i są to artykuły konferencyjne, jednakże posiada ona w swoim dorobku także dwie publikacje w czasopismach z listy JCR i kilka dalszych artykułów z konferencji międzynarodowych.

W pierwszym rozdziale rozprawy Autorka przedstawia ogólne spojrzenie na proces identyfikacji modelu kinematyki, rozumianego jako związki geometryczne występujące między poszczególnymi elementami stawu ludzkiego. Omawia kolejne kroki związane z tym procesem, które dalej będą rozwinięte jako kolejne części pracy. Wprowadza podstawowe oznaczenia układów współrzędnych dla konkretnie badanego stawu kolanowego, formułuje problem badawczy, proponowaną dekompozycję na model pozycji i orientacji oraz stosowaną nomenklaturę. Daje ogólny opis istniejących rozwiązań, do których porównane zostaną wyniki uzyskane w pracy. Autorka formułuje tezę i szczegółowe założenia rozprawy oraz precyzyjnie (w tym za pomocą czytelnego grafu Sch. 1.1) pokazuje proces rozwiązywania problemu.

Kolejny rozdział to solidny przegląd literatury przedmiotu, zarówno w odniesieniu do stosowanych modeli stawu kolanowego, jak i podejścia do identyfikacji modelu na podstawie zdjęć medycznych. Recenzowana praca stosuje podejście funkcjonalne i empiryczne do tworzenia i analizy modelu, które wymaga więcej danych pomiarowych, ale ma szansę być bardziej precyzyjne i odporne na błędy w analizie obrazu.

Cztery następne rozdziały szczegółowo omawiają proces przygotowania i przetwarzania danych, określania konfiguracji stawu, właściwej identyfikacji modeli i porównanie wszystkich modeli rozważanych w pracy oraz znanych z literatury. Na etapie wstępnego przetwarzania danych Autorka korzysta z medycznej wiedzy eksperckiej do wyboru anatomicznych cech kości stawu kolanowego, a następnie pokazuje dwie metody ekstrakcji tych cech kluczowych w sekwencjach obrazów fluoroskopowych. Wybór właściwych cech jest niebanalny z uwagi na rodzaj zebranych danych i możliwość automatycznego oznaczenia punktów kluczowych definiujących te cechy, różnorodność wieku pacjentów, patologie i ciała obce w obrębie stawu

oraz protokół badań, który nie był opracowywany specjalnie dla potrzeb identyfikacji, ale na potrzeby innych procedur medycznych. Te trudne warunki początkowe wymagały od Autorki sporych umiejętności w odpowiednim doborze narzędzi analizy obrazu, nie wspominając o nakładzie pracy. Przedstawia dwie metody wykrywania punktów kluczowych: klasyczna obróbka obrazu z wykorzystaniem adaptacyjnego progowania oraz zastosowanie uczenia maszynowego i konwolucyjnych sieci neuronowych. Obie metody okazały się niezbędne, gdyż żadna z nich nie umożliwiała automatycznego wyznaczenia wszystkich kluczowych cech kości. W pierwszej metodzie Autorka analizuje błędy automatycznej estymacji cech w porównaniu z oznaczeniem przez eksperta, które okazują się bardzo niskie. W drugiej metodzie istotą była optymalizacja struktury sieci, którą udało się Autorce zautomatyzować. Proces optymalizacji zakładał możliwą zmienność aż 17 parametrów, przy czym kilka z nich wykazywało szeroki zakres zmienności – uzyskany efekt był wielokrotnie lepszy niż wynikły z ręcznego doboru parametrów. Szczegóły techniczne związane z procesem uczenia maszynowego opisano w Dodatku B.

Kolejny etap – opisany w rozdziale czwartym – wymagał niezależnego określenia konfiguracji obu kości na podstawie punktów kluczowych i dalej wyliczenia konfiguracji stawu kolanowego. Z uwagi na różnorodne źródła określenia punktów kluczowych Autorka rozróżnia także różne konfiguracje stawu, które dalej wykorzystywane są w różny sposób w procesach identyfikacji, walidacji i porównania z innymi modelami znanymi z literatury. W rozdziale tym pojawia się także zagadnienie nakładania obrazów z danej serii z wykorzystaniem oznaczonych punktów kluczowych kości udowej. Choć nie jest to zagadnienie bezpośrednio wykorzystane w dalszej identyfikacji, pokazuje możliwość automatyzacji tego użytecznego dla lekarzy procesu oraz niewielką rozbieżność w jakości nałożenia ręcznego oraz automatycznego dla trzech różnych metod optymalizacji. Pokazuje także poprawność poprzednich kroków badań, w tym właściwy dobór cech anatomicznych kości.

Rozdział 5 to zasadniczy proces identyfikacji modelu kinematyki przeprowadzony dwiema drogami: z przyjętą strukturą modelu i z szukaniem struktury, przy czym struktura dotyczy niezależnie podmodeli pozycji i orientacji przyjętych na początku pracy. W pierwszym podejściu Autorka porównuje cztery struktury dla modelu pozycji – przy czym zaproponowane przez nią uogólnienie znanej z literatury aproksymacji okręgiem przez aproksymację elipsą daje najlepsze wyniki. W przypadku podmodelu orientacji struktura jest nieco prostsza (wyrażona wielomianem o stopniach 1 i 2). Dla tych struktur Autorka dokonuje identyfikacji parametrów modelu dla pięciu pacjentów i stara się wyciągnąć uogólniające wnioski. W drugim podejściu poszukiwanie struktury modelu zostaje uporządkowane na dwa sposoby: w grupie modeli analitycznych wyrażonych w postaci wielomianów o stopniach do 4 włącznie oraz w grupie modeli wykorzystujących jednokierunkowe sieci neuronowe o ograniczonej liczbie warstw ukrytych (do 4) i neuronów w warstwie (do 50 w przypadku modelu pozycji i 120 w przypadku modelu orientacji). Przy czym poza kryterium występowania jednej struktury dla wszystkich pacjentów i najlepszego dopasowania do danych pomiarowych, wprowadzono wymóg minimalizacji skomplikowania struktury (wyrażony minimalizacją liczby parametrów). W przypadku doboru struktury sieci neuronowej Autorka zgrabnie przeformułowała zadanie identyfikacji oraz przygotowuje dane uczące, aby poradzić sobie z problemem uwikłanej postaci zależności w modelu pozycji oraz wymogiem zachowania jednej struktury sieci dla

opisu modelu przy indywidualizacji jego postaci dla poszczególnych pacjentów. W obszarze wyszukiwania optymalnej postaci modelu Doktorantka korzysta z kolejnego narzędzia matematycznego i informatycznego, jakim jest teoria grafów i odpowiednio zmodyfikowany algorytm A*. Rozdział kończy rozbudowana prezentacja otrzymanych wyników i wybór najlepszych modeli do dalszej analizy, którą stanowi walidacja i porównanie z modelami znanymi z literatury.

Walidacja trzech zaproponowanych modeli następuje dla innych zbiorów danych niż wcześniejsza identyfikacja i pokazuje przewagę modeli analitycznych nad bazującymi na sieciach neuronowych. Spośród tych pierwszych rozwiązanie bardziej złożone wykazuje co prawda mniejsze błędy wyjściowe dla całościowego modelu stawu kolanowego, jednak dodatkowy test statystyczny F pokazał, że różnica błędów między tym rozwiązaniem a rozwiązaniem prostszym nie jest statystycznie znacząca. Model M1 stworzony przez Doktorantkę został dalej porównany z trzema modelami znanymi z literatury przedmiotu, pokazując nieznacznie lepszą dokładność odwzorowania kinematyki stawu kolanowego niż model czworoboku przegubowego oraz zdecydowanie lepszą dokładność niż modele predykcyjne zaczerpnięte z publikacji 52 i 65. Dyskusja przedstawiona w tym rozdziale jest dojrzała naukowo, a wnioski logiczne.

Praca jest zakończona zwięzłym podsumowaniem odnoszącym się do tezy i założeń rozprawy oraz wskazującym dalsze ambitne kierunki badań.

Za najważniejsze osiągnięcia Autorki rozprawy uważam:

- Dobór zestawu cech anatomicznych kości stawu kolanowego oraz punktów kluczowych definiujących te cechy, pozwalających na automatyzację ich oznaczenia na zdjęciach fluoroskopowych, przy zapewnieniu dużej odporności na różnorodność wieku pacjentów, patologie i ciała obce w obrębie stawu oraz sposób wykonania zdjęć. Stworzenie algorytmów obróbki obrazu do wyznaczania pozycji tych punktów, w tym wykorzystanie (z dobrym skutkiem) konwolucyjnych sieci neuronowych. Ten etap projektu wymagał ścisłej współpracy z lekarzami oraz zapoznania się i wykorzystania zaawansowanych narzędzi z obszaru analizy obrazu i uczenia maszynowego.
- Zaproponowanie dekompozycji modelu stawu kolanowego na submodel pozycji i orientacji, co uprościło proces identyfikacji.
- Opracowanie szeregu algorytmów pozwalających na automatyczny dobór struktury tych modeli i identyfikację ich parametrów. Umiejętne zautomatyzowanie tego procesu pozwoliło na analizę bardzo dużej liczby możliwych rozwiązań i wybór optymalnych. Porównanie uzyskanego opisu z modelami znanymi z literatury pokazuje poprawę dokładności odwzorowania rzeczywistości. Stworzona metodologia wydaje się dość uniwersalna do zastosowania w rozwiązaniu innych problemów inżynierskich lub z obszaru medycyny.

3. Uwagi krytyczne i dyskusyjne

1. Biorąc pod uwagę złożoną strukturę modelu o skomplikowanym kształcie, jak np. funkcję $S_q(3,4)$ pokazaną na Rys. 5.7, w jaki sposób odbywa się wyznaczenie zbioru dyskretnego

$[\hat{x}_q, \hat{y}_q]$ według schematu (1.11)? Jak rozumiany jest wówczas rzut ortogonalny na krzywą, jak uniknąć wieloznaczności?

2. Na stronie 62 wiersz 10 od góry opisane jest przekształcenie obrazów za pomocą macierzy transformacji o wymiarze 3×3 , przekształceniu zaś mają podlegać wektory kolumnowe o wymiarze 2×1 , jak realizowane jest to przekształcenie?
3. Ważnym elementem pracy jest automatyzacja procesu identyfikacji, a w automatyzacji zazwyczaj ważnym wyznacznikiem jest skrócenie czasu trwania procesu. Jednak w końcowym porównaniu modeli brana jest pod uwagę jedynie precyzja odwzorowywania rzeczywistości. Czy możliwe jest porównanie także czasów tworzenia (i może kosztu obliczeniowego) różnych modeli stawu kolanowego określonych pacjentów?
4. W całej pracy stosowana jest forma oparty o... (np. algorytm oparty o splotowe sieci neuronowe), podczas gdy w tym kontekście właściwa w języku polskim jest forma oparty na... lub wykorzystujący...
5. W pracy dostrzegłem niewielką liczbę usterek technicznych i językowych: s. 19 w. 12 od góry: *przedstawionej*, s. 20 w. 13 od góry: *z akwizycją*, s. 24 w. 18 od dołu: *Opiekunowie*, s. 26 Rys. 3.2: *piętnastolatka*, s. 31 w. 20 od góry: *wyznaczone są na bazie*, s. 31 w. 12 od dołu: *przedstawiona*, s. 32 w. 19 od dołu: *wykazują tę samą*, s. 32 w. 16 od dołu: *chyba powinno być kolorem czerwonym*, s. 32 w. 7 od dołu: *na ustaleniu*, s. 43 brak numeru wzoru, s. 61 w. 16 od dołu: *opisywały tę część*, s. 62 w. 12 od dołu: *dodatkowe punkty*, s. 75 w. 20 od góry: *chyba powinno być zmiennej x wyższe niż*, s. 79 w. 11 od góry: *opisanego w Tab. 3.4*, s. 79 w. 11 od dołu: *odpowiadających*, s. 84 Tablica 5.7 ma odwrotnie oznaczone kolorowe linie, s. 88 Rys. 5.11 powinien mieć jednakową skalę na obu osiach podobnie jak Rys. 5.7, aby można je wizualnie porównać, s. 93 w. 8 od góry błąd gramatyczny, s. 100 w. 9 od dołu: *predykcyjne* s. 103 w. 16 od dołu: *może ugięte pod różnymi kątami*.

4. Podsumowanie i wnioski końcowe

Wymienione uwagi mają głównie charakter dyskusyjny i nie umniejszają podstawowych zalet rozprawy, które wymieniłem w pkt. 2. Z pełnym przekonaniem uważam, że mgr inż. Marta Drażkowska wykazała się znakomitymi umiejętnościami prowadzenia pracy naukowej w dyscyplinie automatyka i robotyka. W mojej ocenie, zawartość merytoryczna przedstawionej rozprawy odpowiada w pełni wymogom stawianym przez art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.). Praca jest obszerna i bardzo starannie zredagowana, i może być bazą dla rozwoju kariery naukowej Autorki.

